

Din ve Hayat

48

2024/1445-Kiř

Eyüpsultan

TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi

Eyüpsultan'ın
yemyeřil tarihi

Hatıralardan
satırlara
sadırlardaki Eyüp

Denizden tepelere uzanan
bir açık hava müzesi:
Eyüp semti

İstanbul tarihinin
hafızası olarak
Eyüpsultan

Eyüp Sultan Türbesi halk
dindarlığının neresinde?

Medine'den İstanbul'a
"mukaddes hatıra"yı
getiren sahabi

Eyüp'e neden
gömölmek
istemişler?

Türbelerin Kapatılması ve Eyüp Sultan Türbesinin Açılışı

Muhammet Gündoğdu*

Türbeler Türkiye’de son bir asırdır toplumsal, kültürel ve siyasal tartışmalara konu olmuştur.

Cumhuriyet’in ilanıyla beraber toplumsal hayatın yeniden ve başka bir perspektifle düzenlemesi girişimi, Osmanlı’dan devralınan toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olan tekke, zaviye ve türbelerin kaldırılmasını da kapsamıştır. Dinî inanç ve geleneklerin hakim olduğu toplumsal tasavvur yerine akılcı ve bilimi esas alan seküler bir toplumsal düzen inşa etme anlayışı temel bir hedef olarak ön plana çıkmaktadır.¹

Osmanlı mirasının kamusal alandan uzaklaştırılması bakımından en etkili kanunlardan biri, 30 Kasım 1925 tarihli “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla birtakım unvanların men’i ve ilgasına dair” 677 sayılı kanun olmuştur. Kanunda yer alan “Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilumum sair türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülgadır.” ifadeleri ile türbelerin kapatılması kararı alınmıştır.² Bu karar ile ülkedeki tüm türbeler

kapatılmış, türbe ziyareti ve türbedarlık yasaklanmış, kapatılan ve 1950’den sonra müze olarak tekrar açılacak bazı türbelere de devlet memuru olarak bekçiler tayin edilmiştir. Bu kanun öncesinde 5 Eylül 1925 tarihinde yayınlanan “2413 no’lu Tekaya ve Zevayanın Seddine ve İlmiye Sınıfı Kisvesine ve Bilumum Devlet Memurlarının Kıyafetlerine Dair İcra Vekilleri Heyetinin 2 Eylül 1341 tarihli İctimaında Müttehiz Karar Üzerine Tanzim Edilmiş Olan Kararname” ile tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına dair ilk adım atılırken 677 sayılı kanun ile bu karara uymayanlar hakkında cezalar getirilmiştir. Ceza yaptırımını içeren yasanın çıkması, Konya Milletvekili Refik Bey (Koraltan) ve beş arkadaşının hazırladığı 677 sayılı yasa önerisinin 30 Kasım 1925 tarihinde mecliste tartışılması sonucu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, 13 Aralık 1925 tarihinden itibaren tatbik mevkiine konulmuştur.³ Böylece kararının ardından ülkedeki 773 tekke ve 905 türbe kapatılmıştır.⁴

Türbelerin, tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması sonrasında türbe, tekke, zaviye ve mezarlık arasındaki ilişki kopmuş; buna bağlı olarak ibadethaneler de eski fonksiyonunu yitirmiştir.⁵ Bu müdahalelerle birlikte tarihsel, toplumsal ve dinî kökenleri olan türbelere ziyaret ritüeli, sınırlı bir biçimde gerçekleşmiş; türbeler toplumun dinle, kutsalla ilişkisindeki önemini sürdürmüştür. Türbeler halk İslam’ının, popüler dindarlığın bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.⁶

1925 yılında 677 sayılı kanunla kapatılan türbelerdeki “türbedar”ların yerine, bazı türbelere devlet memuru olarak türbe bekçileri atanmıştır. Türbeler, dinî anlamlarından soyutlandırılarak bu mekanlara “Türk tarihi”nin öğrenildiği abideler olarak, “müzeleştirme” ile “millileştirme” hedefiyle yaklaşılmıştır. Türbe bekçilerinin de bu amaca uygun kişiler olması istenmiştir. “Memur”, “(baş)bekçi”, “hademe” gibi yeni meslek tanımları yürürlüğe sokulsa da “(baş)türbedar” tanımı da kullanılmaya devam etmiştir. Türk devletinin ve kurumlarının

türbedarları, “tarih mezunu” türbe bekçileri ile değiştirmeye yetecek mali kaynakları yoktu. Devlet, türbelerden sorumlu birimlere yeterli bütçe ayırmayarak, türbelerin yönetimini kurumları arasında karmaşılaştırarak ve sorunlarla mücadele için ilgili kuruma yeterli otoriteyi vermeyerek, “tarihi ve mimari” değeri olduğu için “millileştirerek” devir aldığı türbelere dahi iyi bakamamıştır.⁷

Kapatılan türbelerden “mimari ve tarihi değeri” bulunan 127 türbe “müze” olarak dönemin Evkaf İdaresi’nden Maarif Vekaleti’ne geçmiş ve bu bakanlık adına İstanbul Müzeleri Genel Müdürlüğü’ne bağlanmıştır; Bunların 70 tanesinin yönetimi 1940’da Topkapı Sarayı Müzesi’ne verilmiştir.⁸ 1925-1940 arası dönem türbeler bakımından bir kesinti-fetret dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbe envanteri ve diğer veriler noktasında sağlıklı kaynak sorunu da bulunmaktadır. Bu döneme dair türbelere dair kaynaklara sadece Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden ulaşılabilir. Ancak kamuya açık olmayan İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü’ndeki arşiv, 1940 yılından, yani türbelerin yönetiminin Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü’ne bağlandığı tarihten itibaren başlamaktadır ve öncesinin nerede olduğu bilinmemektedir.⁹

1939 yılında basında türbeler konusunda yeni gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tan Gazetesi “Bazı Türbeler Müze Olarak Ziyaretçilere Açılacak” başlıklı haberde şunları ifade etmektedir; “Maarif Vekaletinin dinî mahiyetleri olmayan ve fakat mimari ve sanat tarihi bakımından yüksek kıymet taşıyan bazı türbelerin müze halinde halka açılması için tetkikat yaptığı öğrenilmiştir.”¹⁰ Maarif Vekaletince yapılan tetkiklerin neticelenmesi ise ancak on bir yıllık sürenin ardından 1950 seçimleri arifesinde gerçekleşecektir. Yeni gelişmeler Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel’in eğitim ve kültür alanında düşündüğü değişimlerin bir parçası olmuştur.

“Türk kültürü”nü yaşatmayı amaçlayan Yücel’in bakanlığı döneminde birçok şehirde yeni

müzeler kurulmuş, Türk kültürünün simgesi olarak görülen tarihi yapılar ve türbeler restore edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde önemli bir gelişme ise 18 Temmuz 1944’te “Eski Eserler ve Müzeler”in bir genel müdürlük haline getirilerek 15-23 Şubat 1945’de “Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu”nun toplanmasıdır. Bu toplantıda Eski Eserler ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay ve Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz bulunmuştur. Cumhuriyet tarihinde farklı sayılarla da olsa, devletin bazı türbeleri seçerek kendisinin kılması ve müze olarak yönetimini üstlenmesi, türbeleri “millileştirme” politikası olarak tanımlanabilir. Bu politika aslında dini “millileştirme” veya “devletleştirme”nin bir parçası olmuş Türkiye Cumhuriyeti ülkedeki dinî faaliyet üzerinde hakimiyet kurarak kontrolü bırakmamıştır.¹¹

İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde II. Dünya Savaşı’nın getirdiği olumsuz şartlar dolayısıyla türbe ve tekke konusu ciddi tartışmalara yol açmamıştır. Devlet sıkı tedbirler alarak kolluk kuvvetleri denetimlerini artırmıştır. İktidar, türbeleri kapalı tutmuş ama bakımlarıyla ilgili çalışma yapmaktan kaçınmamıştır. Fakat bu çalışmalar tüm türbeleri kapsayacak bir hal almamıştır. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve Türkiye’de başlayan çok partili hayata geçiş sürecinin bir sonucu olarak din ile ilgili kanuni uygulamalar açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Muhalif partilerin bu alanlarda

propaganda çalışmalarını hızlandırmaları karşısında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı da bir yumuşama sürecine girmiştir.¹² Laiklikle ilgili gelişmeler sadece dini siyasal hayatta önemli bir rekabet alanı olarak gören partilerin yarışından kaynaklanmamaktadır. Soğuk savaş yıllarına denk gelen bu süreçte, anti-komünist ideolojinin güçlendirilmesinin sağlanması, ancak kuvvetli bir milliyetçiliğe dinsel olanı katmaktan geçmektedir. İktidarın tercihi, bir zorunluluğun da ifadesi olmuştur.¹³ Bu noktada 1947 kurultayı önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu yılda Cumhuriyet Halk Fırkasının VII. kurultayında türbeler konusu ilk kez dile getirilmiştir. Kurultayda programın milliyetçilik maddesine ilişkin söz alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, gençlere milliyet duygusunun verilmesi için türbelerin tamir edilmesini, açılmasını önermiştir. Kurultayda padişahların türbe ve mezarlarının yeniden açılması kararlaştırılmıştır. Türbeler meselesi, Tanrıöver'in konuşması sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi içinde, basında ve yazarlar içinde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Dönemin Müzeler Müdürü Aziz Oğan devlet büyüklerinin, önemli şair ve tarihçilerin türbelerinin ivedilikle açılmasını ve bunlara öncelik verilmesini önermiştir.¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi muharriri Burhan Felek, türbelerin yeniden açılması yönünde talepleri içeren "Türbeler" ve "Türbelere Hürmet" adlı iki yazı kaleme almıştır.¹⁵ Akşam gazetesi muharriri

Cemalettin Bildik ise türbelerin ne halde olduğunu yansıtan ayrıntılı bir yazı kaleme almıştır.

1948 yılında türbeler konusu Anıtkabir üzerinden ele alınarak gündeme getirilmiştir. Gazeteci Tahsin Demirağ, "İnşası süren Anıtkabir ve Etnoğrafya Müzesi'ndeki Muvakkat Kabir'in kanuna aykırı olarak varlığını sürdürmektedir." demektedir.¹⁶

Türbelerin açılmasında önemli bir olay da 1949 yılında gerçekleşmiştir. Dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay, Süleymaniye Camii'nin yanında bulunan Mimar Sinan'ın türbesini gezmek istemiştir. İstanbul Valisinin türbenin kapalı olduğunu söylemesi üzerine Günaltay şunları söylemiştir;

"Sinan'ın türbesi kapalı olur mu? Mimar Sinan gibi büyük bir dahinin türbesinin kapalı kalmasına Türk vicdanı razı olamaz. Bu nev'i Türk büyüklerinin türbelerinin açılması için meclise bir kanun sevk edilecektir. İstanbul'un sahibi olduğumuzun delili bunlardır."¹⁷

10 Haziran 1949 tarihinde "Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 50 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka, bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar." ibaresi 677 sayılı kanuna eklenmiştir. 1950 yılında ise kanuna bir madde daha ilave edilerek, "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir." hükmü getirilmiştir.¹⁸

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1949 yılı bütçesinde müzeler ve anıtlar genel giderleri 480.000 Lira olarak tahsis edilmiş ve bütçeden onarım ve kamulaştırma yapılmıştır. 1950 yılında kanuna bir madde daha ilave edilerek, "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir." hükmü getirilmiştir.¹⁹

Çok partili hayata geçiş dönemi ile birlikte tek parti iktidarı halktan gelen talepler ve değişen siyasi koşullar altında türbeler konusunda yürürlükte olan kanuna ek bir madde ile esneklik getirmek zorunda kalmış ve Bakanlar Kurulu Ocak 1950'de bazı türbelerin açılması yönündeki kanun taslağını Büyük Millet Meclisine sevk etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalı Türk büyüklerine ait bazı türbelerin açılması hakkındaki Milli Eğitim Bakanlığının 28/3/1950 tarihli ve 70/150/7 sayılı yazısı Bakanlar Kurulunun 30/3/1950 tarihli toplantısında incelenerek, 19 türbenin,²⁰ hazırlıkları bittikçe peyderpey umuma açılması, 5566 sayılı kanunun birinci maddesine göre, 30/3/1950 tarihinde karar verilmesiyle 30 Kasım 1925'te çıkarılan 677 kanun numaralı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların İlgasına Dair Kanun" nedeniyle kapalı olan türbelerin umuma açılmasına izin verilmiştir.²¹ 1 Mart 1950'de kabul edilen 5666 sayılı bir kanunla açılacak türbelerin listesini hazırlamak Maarif Vekaletine, listenin onaylanması da Bakanlar Kuruluna tevdi edilmiştir. Kanun değişikliği içeren yasa tasarısı Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından meclise sunulmuş ve geniş bir mutabakatla yasalaşmıştır. Yeni yasa, türbelerin bir bölümünün Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile açılmasına olanak sağlamıştır. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, mecliste yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir;

"Türbeler meselesine gelince... Bizim iftihar ettiğimiz büyük adamlarımızın türbeleri bizim için bütün büyük tarihi eserlerimiz gibi mukaddes ve mübarektir. Onda hiç şüphe yoktur. Nitekim Cumhuriyet Hükümetleri bunları müzeler idaresine tevdi etmiştir. Türbelerimizin müzelere bağlı tanzim edilmesini, idare edilmesini ve ziyaretçilere açılmasını arzu ederim. Temenni ederim ki, bunun başarılması bana nasip olur."²²

Kanun değişikliği mecliste görüşülürken söz alan Van Milletvekili İbrahim Arvas Eyüp Sultan Türbesi ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir;

"Bizim güzel İstanbul'umuzun büyük türbelerinden birisi olan ve İstanbul'un fethine gelen Şehit Hazreti Halid'in de türbesinin açılmasını rica ediyorum."²³

1925'teki 677 sayılı kanununa ek olarak "Türk büyüklerine ait olan veya yüksek bir sanat değerini haiz bulunan türbeler Milli Eğitim Bakanlığının müsadeseyle halkın ziyaretine açılabilir. Bunlara nezaret için gerekli memur ve müstahdemler tayin olunur. Açılacak olan türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca tanzim ve Bakanlar Kurulunca tasdik olunur." kararı alınmıştır.²⁴ Böylece kanunun birinci maddesi değiştirilerek "Türk büyüklerine ait olan ve yüksek sanat değeri taşıyan" türbelerin açılmasına karar verilmiştir.²⁵ Ayrıca ilaveten açılması kararlaştırılan türbelerin seçiminde Türk Tarih Kurumunun görüşüne başvurulacak ve görevlileri devlet tarafından tayin edilmiş kişiler olacaktır. Buna göre 1950 seçimleri öncesi Cumhuriyet Halk Partisi tarafından ilk olarak Mustafa Reşid Paşa'nın türbesi Paşa'nın doğumunun 150. yıldönümüne isabet ettirilerek 13 Mart 1950'de açılmıştır.²⁶ Gazi Osman Paşa'nın 5 Nisan 1950,²⁷ Barbaros Hayreddin Paşa'nın 18 Nisan 1950'de türbeleri halkın ziyaretine açılmıştır.²⁸ *Resmi Gazete*'de yayınlanan kararnameye göre hazırlıkları bitirildiği takdirde 19 adet türbenin açılmasına izin verildiğini ifade eden düzenlemenin ardından kısa bir süre sonra 19 Nisan 1950'de İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin

Yeni Sabah gazetesinde Fatih Sultan Mehmet türbesinin açılış haberi

Yeni Sabah'ın 2 Eylül 1950 tarihli nüshasında Eyüp Sultan Hazretleri'nin türbesinin açılışı haber olmuştur. Türbenin başında dönemin Belediye Başkanı Fahrettin Kerim ve Diyanet İşleri Başkanın Ahmet Hamdi Akseki Hoca görünüyor

Kerim Gökay İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesini açmıştır.²⁹ 20 Nisan 1950'de Yavuz Sultan Selim'in,³⁰ 15 Temmuz 1950'de Fatih Sultan Mehmed'in türbesi açılmıştır.³¹

22 Mayıs'ta Demokrat Parti hükümetinin kurulmasından yaklaşık üç ay sonra, 1 Eylül 1950'de Demokrat Parti tarafından Adnan Menderes ve bakanların imzasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın onayıyla Eyüp Sultan Hazretleri'nin türbesi de ziyarete açılmıştır.³² Türbenin yasal olarak açılma kararı ise ancak 20 Eylül'deki Bakanlar Kurulu'ndan çıkmıştır.³³ Yani Osmanlı padişahlarının türbelerinin açılmasından sonra ilk listede yer almayan Eyüp Sultan Türbesi 20. türbe olarak ziyarete açılmıştır. Zira Tek Parti iktidarı dinî mahiyet arz etmediğini ifade ettiği 19 türbe arasında Eyüp Sultan Türbesi'ni almamıştır.

Halbuki Eyüp Sultan Türbesi sahabe türbesi olması yönüyle, Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma törenlerinin mekanı olsa da,³⁴ bir padişah türbesinden çok daha fazla ülkenin

manevi hayatında önemli bir yere sahiptir. Hatta Eyüp ilçesi bazı kaynaklarda sahabe türbesini barındırması sebebiyle "İstanbul'un Medine'si" şeklinde ifade edilmektedir.³⁵ Osmanlı'da halk arasında çocukları çok sevdiğine inanılan Eyüp Sultan'a sünnet düğünü öncesi gitmek adeti yaygındır ve türbedara çocukların okutulması, tespihten geçirilmesi ve tütsü alınması adetten olmuştur.³⁶ Fakat 1925'te türbelerin kapanmasıyla türbedarların birçoğu işini kaybetmiştir. Dönemin mali şartları düşünüldüğünde "tarihi ve mimarı" önemdeki türbelerin de hepsine türbe bekçisi atanamamıştır. Yine de eski türbedarların göreve devam ettiği istisna örnekler vardır. Nitekim Eyüp Camisi emekli imamı ve 2021'de vefat eden son "Reisü'l-kurra"sı olan Ahmet Arslanlar bu konuda şahitliklerini ifade etmiş ve Eyüp Sultan Türbesi kapatıldığı sırada türbede on türbedar ile on kayyum çalıştığını ve maaşlarını Evkaf İdaresi'nden aldıklarını söylemiştir.³⁷ Ayrıca Türbe kapanınca, türbedar ve kayyumlar, imam, tahsildar gibi başka "vazifelere" verilmişlerdir. İki türbedar, Ahmed Efendi ve Recep Efendi, "Biz Hz. Halid'i bırakmayız." deyip gönüllü olarak türbedarlığa devam etmişler, bir süre sonra da devlet onlara maaş bağlamıştır. 1935'lerde onlar da vefat edince türbeye iki bekçi tayin edilmiştir.³⁸ Bu dönemde Başımam Sakıp Günay ve Baştürbedar Ali Efendi de görevli olmuşlardır.³⁹ Dolayısıyla Eyüp Sultan Türbesi kapandıktan sonra dahi ihmal edilemeyen ve açıldıktan sonra da devletin ilgilendiği nadir ziyaret mekanlarından biri olmuştur.

Eyüp Sultan Türbesi'nin açılışında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin de etkisi olmuştur. Basında yer alan bir haberde bu durum şöyle ifade edilmektedir;

"Tarih ve sanat bakımından büyük değer taşıyan Eyüp Sultan Türbesi de Fahrettin Kerim Gökay tarafından açılmıştır. Vali açılıştta şöyle demiştir; Geçenlerde İstanbul'a gelen Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki ile birlikte tarih ve sanat bakımından kıymeti olan Eyüp Sultan Türbesi'nin açılmasına müsaade edilmesini rica

etmiştik. Sayın Başbakanımız Adnan Menderes de bu ricamızı kabul ettiler.⁴⁰

Başkan Akseki, Eyüp Sultan Türbesi'nin açılışı öncesinde 13 Ağustos 1950'de İstanbul'a gelmiş ve bir dizi temasta bulunmuştur. Önce bir grup basın mensubuyla toplantı yapmış ve beyanatları "Vicdan Hürriyeti ve Din" başlığı ile basında yer bulmuştur.⁴¹ Ertesi gün ise İstanbul Müftülüğünü ziyaret eden Akseki din görevlileri ile bir araya gelmiş ve Abdurrahman Gürses, Hasan Akkuş ve Ali Rıza Sağman ile birlikte fotoğraf çekilmiştir. Müftülükteki toplantısı ve ardından Yeni Cami Ziyareti basında "Diyanet İşleri Başkanı'nın Tetkikleri" başlığı ile verilmiştir.⁴² Sonrasında ise Akseki Vali Gökay ile bir araya gelmiştir.⁴³ 25 Ağustos 1950 tarihinde ise basın mensupları ve Gazeteciler Cemiyeti Reisi Burhan Felek ile Gazeteciler Cemiyetinde bir araya gelen Akseki, İstanbul'da camileri dolaştığını, bunların umumiyetle harap bulunduğunu, imam ve müezzinlerinin pek az maaş aldıklarını, Evkaf İdaresinin Diyanet İşlerine bağlanmasını lüzumlu gördüğünü söylemiştir. Bundan sonra hakiki müslümanlığın ne demek olduğuna işaret eden Akseki, "Komünistlik kadar irticanın da müslümanlıkla kabil-i telif olmadığını" ifade etmiştir. İlk mekteplerdeki din tedrisatının pek faydalı olmadığını, bu derslerin orta okullara ve liselere de ilavesinin doğru olacağını söyleyen Diyanet İşleri Başkanı memleketimizdeki din tedrisatının ve bu tedrisatı yapanları yetiştiren müesseselerin geçirdikleri değişiklikleri anlatmış ve radyoda Kur'an okunmasının dinen mahzuru bulunmadığını, radyoda dinî konuşmaların da yapılacağını söylemiş ve dışarıdaki müslümanlarla olan temasları bildirerek toplantıya son vermiştir.⁴⁴ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu da şunları söylemektedir;

"Halkın en yaygın şikayetleri ve istekleri dinî konular etrafında toplanıyordu. Camiler bakımsızdı, imam yoktu, cenazeleri kaldıracak kişiler bile bulunamıyordu. Demokrat Parti bu konulara el atmıştı ve halktan büyük ilgi

Eyüp türbesi dün açıldı

Vali ve Belediye Reisi, İstanbul milletvekilleri Hüsnü Yaman, Mükkerrem Sarol dua ediyorlar

Tarih ve sanat bakımından büyük değeri bulunan Eyüp türbesi dün Vali ve Belediye Reisi tarafından törenle açıldı. Vali ve Belediye Reisi Prof. Fahrettin Gökay bu münasabette bir nutuk söylemiştir.

görüyordu. CHP bu konuyu ele alma zarureti gördü, yoksa netice çok kötü olabilirdi.⁴⁵

Yaşanan ve söylenen bu cümleler bir değişimi çağrıştırmaktadır. Nitekim Demokrat Parti iktidarı ülkede gerçekleşen değişimin sembolik bir ifadesi olarak Eyüp Sultan Türbesi'nin açılışını öne almış görünmektedir.⁴⁶ Bunda üç yıl sonra İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü etkinliklerine hazırlık amacı güdülmüş olabilir. Bu durum o yıllara kadar ihmal edilmiş İstanbul'un Türk ve müslümanlığını vurgulamanın önemini arttırmaktadır.⁴⁷

Takvim yaprakları 1 Eylül 1950'yi gösterirken Eyüp Sultan Türbesi düzenlenen büyük bir törenle açılmıştır. Cuma namazı öncesindeki merasime çoğunluğunu kadınların oluşturduğu görülmemiş bir kalabalık katılmıştır. Vali Gökay törenden önce Eyüp halkı ile sohbet etmiş ve semtin imarı için pek çok planının olduğunu söylemiştir. Konuşmalar üzerine Gökay'ı tebrik ettiğini söyleyen Eyüplü bir vatandaş, önceki bir belediye başkanının vaktiyle "Eyüp ölümler diyarıdır. Ben yaşayanlar diyarı dururken ölümler diyarı ile uğraşam." dediğini hatırlatmıştır.⁴⁸ Eyüp Sultan Türbesi'nin açılış merasimi basında şöyle ifade edilmiştir;

"Tarih ve sanat bakımından büyük değeri bulunan Eyüp Türbesi dün saat 13'te Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay tarafından törenle açılmıştır. Törende Diyanet

1 Eylül 1950'de büyük bir merasimle açılan Eyüp Sultan Hazretlerinin türbesinde sandukanın önünde vali ve belediye başkanı, İstanbul milletvekili ve halk hayranlıkla karışık huşu içinde dua ederken çekilmiş bir fotoğraf gazetelerde yer almıştı

İşleri Başkanı Hamdi Akseki, İstanbul Milletvekillerinden Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Hüsnü Yaman, Dr. Mükerrer Sarol, şehir meclisi üyeleri, partiler temsilcileri ve basın mensupları hazır bulunmuştur. Burada yüksek bir yere çıkan Vali Gökay şöyle demiştir;

‘Muhterem Eyüplüler! Din ve sanatın kucaklaştığı bir eserin önünde hürmet töreni yapacağız! Türkün vefakar ve kadirbilir bir millet olduğunu ilan edeceğiz!’

‘Bütün müslümanlar için uğurlu bir gün’ ifadesiyle açılış için Cuma gününü özellikle seçtiğini söyleyen Gökay sözlerine şöyle devam etmiştir;

Adnan Menderes İstanbul’a gelip kendisini ziyaret ettiğinde Diyanet İşleri’nin çok kıymetli ve faziletli başkanı sayın Ahmet Hamdi Akseki ile birlikte halkın manevi gıdası olan bir ihtiyaçtan bahsederek tarihin maruf mücahidlerinden Eba Eyüb’ül Ensari’nin türbesinin açılmasını rica ettik.”⁴⁹

Eyüp Sultan Türbesi’nin açılışı halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve konuşmalar sonrasında, geçen onlarca yılın ardından büyük bir heyecan ve gözyaşları ile türbenin içine girilerek ilk ziyaret gerçekleştirilmiştir. Cuma namazı da yine görülmemiş bir kalabalık ile eda edilmiştir.⁵⁰

NOTLAR

- * Din Hizmetleri Uzmanı- Diyanet Haber İstanbul Koordinatörü
- 1 Mesut Düzce, “Devletin Dinî Alanı Düzenlemesi Bağlamında Fransa ve Türkiye’de İki Kanun: 1901 Dernekler Kanunu ile 1925 Tekke, Zaviye ve Türbedarlıkların Kapatılmasına İlişkin Kanun”, *Eskiyeni*, S. 42 (Eylül/September 2020), ss. 1039-1040.
- 2 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.677.pdf>
- 3 Resmi Gazete, S. 243, 13 Aralık 1925.
- 4 Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 147.
- 5 Örneğin bu dönemde Cerrahi Şeyhi İbrahim Fahreddin (Erenden) Efendi, tekkelerin kapatılması sonrası Cerrahi Dergahında tarikatinin usullerini tek başına yerine getirmiştir. Yine Vakıflar Müdürlüğü 1940 yılında Fatih’teki Cerrahi Dergahı’ni ve türbeyi “atölye olarak

şahıslara kiraya” vermek isteyince, dergah ve türbeyi korumak için beş yıl uğraşarak Müzeler Müdürlüğüne geçmesini sağlamıştır. Bu dinî mekanları “müze” yaparak koruyabilmiş, ilerleyen yıllarda İstanbul’u Sevenler Cemiyeti’nin desteği ile “harap bir hal alan” dergah ve türbeyi onarmıştır. Dergah halen İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu’na bağlıdır. Bkz., Gökçen Beyinli Dinç, “677 Sayılı Kanun, Türbeleri “Millileştirme” ve Yıkıcı Sonuçları: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türbedarlık”, *Cihannüma Araştırmaları Dergisi*, Sayı III/2 – Aralık 2017, s. 126.

- 6 Adem Başpınar, Murat Şentürk, “Kutsalın Kent Mekanında Tezahürü: Türbeler ve Kentsel Sosyal Yaşamda Dinî Pratikler”, *Toplumsal Değişim Dergisi*, 2021, c. 3, S. 2, s. 8.
- 7 Dinç, a.g.m., s. 134.
- 8 Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, MEB Yayınları, Ankara 1948, s. 536.
- 9 Dinç, a.g.m., s. 120.
- 10 “Bazı Türbeler Müze Olarak Ziyaretçilere Açılacak”, *Tan*, 13 Kasım 1939.
- 11 Dinç, a.g.m., s. 119-120, 128.
- 12 Sabit Dokuyan, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Tekkeler ve Türbeler (1938-1950)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2022, S. 101, s. 375.
- 13 Cemil Koçak, “Tek parti döneminin irtica merkezleri’nden biri

- de türbelerdi”, *Star*, 3 Temmuz 2011.
- 14 “Türk büyüklerinden kimlerin türbeleri açılmalıdır?”, *Vakit (Yeni Gazete)*, 26 Aralık 1948.
- 15 “Türbeler”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1947. “Türbelere Hürmet”, *Selamet Dergisi*, S. 31, Aralık 1947, s. 3.
- 16 Tahsin Demirağ, *Küçük İşaret Taşları*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, s. 177. Ayrıca Bkz., Mehmet Ö. Alkan, “Anıtkabir’in Tekke ve Zaviyeler Kanununa Aykırılığı: Atatürk’ün Türbesinden Anıtkabir’e”, *Toplumsal Tarih*, S. 251, Kasım 2014, ss. 24-37, İsmail Kara, “Türkiye’de Milli Olan Dini Olan Değilse Nedir?” *Derin Tarih*, S. 32, Kasım 2014, ss. 76-79.
- 17 İlker Dere, Hasan Tahsin Banguoğlu’nun Milli Eğitim Bakanlığı Dönemi, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2012, s. 104.
- 18 Düstur, Tertip: 3, c. 7, s. 13.
- 19 Düstur, Tertip: 3, c. 7, s. 13.
- 20 Açılması planlanan türbeler şöyle sıralanmıştır: 1. Ankara: Hacı Bayram Veli, 2. Bilecik: Söğüt Ertuğrul Gazi, 3. Bolu: Göynük Akşemseddin, 4. Bursa: Osman Gazi, 5. Bursa: Orhan Gazi, 6. Bursa: Çelebi Mehmet, 7. Çanakkale: Gelibolu Gazi Süleyman Paşa, 8. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet, 9. İstanbul: Yavuz Selim, 10. İstanbul: Kanuni Sultan Süleyman, 11. İstanbul: II. Mahmut, 12. İstanbul: Mustafa Reşid Paşa, 13. İstanbul: Barbaros Hayreddin Paşa, 14. İstanbul: Mimar Sinan, 15. İstanbul: Gazi Osman Paşa, 16. Kırşehir: Aşık Paşa, 17. Konya:

- 29 Selçuk Sultan 18. Konya: Akşehir Nasreddin Hoca, 19. Urfa Caberkalesi: Süleyman Şah. Bkz., Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030-0-018-001-002-122-30-9, 30 Mart 1950., Ayrıca Bkz., *Yeni Sabah*, 2 Nisan 1950, s. 2; *Yeni Sabah*, 6 Nisan 1950, s. 1; *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 22 Nisan 1950, s. 1.
- 21 Resmi Gazete, Sayı: 7487, 19.04.1950, Sayfa: 18346, Kararname No: 3/10990
- 22 TBMM Zabıt Ceridesi, 25.02.1949, 52. Birleşim, 3. Oturum, s. 678.
- 23 TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1950, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 4. İctima, 57. Birleşim, 1. Oturum, c. 25, s. 35.
- 24 *Yeni Sabah*, 15 Şubat 1950, s. 1, 5; TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1950, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 4. İctima, 57. Birleşim, 1. Oturum, c. 28, s. 34-38.
- 25 Tanık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998, III, 44, Bkz., *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Şubat 1950, s. 1, 5.
- 26 "Büyük Reşid Paşa Türbesi dün açıldı.", *Yeni Sabah*, 14 Mart 1950; "Dün ilk olarak Reşit Paşa'nın Türbesi Açıldı", *Son Posta*, 14 Mart 1950.
- 27 "Gazi Osman Paşa Türbesi Dün Açıldı", *Yeni Sabah*, 6 Nisan 1950. "Gazi Osman Paşa Türbesi Dün Törenle Açıldı", *Son Posta*, 6 Nisan 1950.
- 28 "Barbaros'un Türbesi açıldı", *Vakit (Yeni Gazete)* 19 Nisan 1950, s. 1, "Barbaros'un Türbesi Dün Törenle Açıldı", *Yeni Sabah* 19 Nisan 1950, s. 1; "Barbaros'un Türbesi dün halkın ziyaretine açıldı", *Son Posta*, 19 Nisan 1950, s. 1.
- 30 "Kanuni Süleyman türbesi açıldı", *Yeni Sabah*, 20 Nisan 1950, s. 1, 5; "Kanuni Süleyman türbesi dün açıldı", *Vakit (Yeni Gazete)*, 20 Nisan 1950, s. 1, *Ulus*, 20 Nisan 1950, s. 1.
- 31 "Yavuz Sultan Selim Türbesi Yarın Açılıyor", *Yeni Sabah*, 22 Nisan 1950, s. 1.
- 32 *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1950, s. 1, Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu Fatih Sultan Mehmed'in türbesinin açılışı ile ilgili şunları ifade etmiştir; "Nihayet meclisten türbelerin açılmasını sağlayacak kanunu zar zor geçirdim. Ama eğer o zamanın zabıtlarını okuyacak olursanız hayli hırpalandığımı görürsünüz. Kanunu çıkarttım. Bakanlar Kurulunda türbelerin açılması yolunda karar aldım. Tabi bu türbeleri gösteriş halinde açmak büyük ayıp olurdu. Çünkü kapatan bizdik. O zamanın İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'dı. Ona telefon edip "Hoca" dedim. Fatih'in türbesini sen açacaksın. Ama çok mütevazı ve şatafatsız bir şekilde! Sakın açılıştan uzun uzun nutuk çekip gösterişte bulunma. Bu bizim ayıbımızdır. Sonra daha çok ayıplanırız! Ama ertesi gün gazetelerde gördüm ki hazret dayanmamış, uzun uzun nutuklar çekmiş türbenin açılışında!" Olcay Yazıcı, *Tahsin Banguoğlu'ndan Hatıralar: Eğitim ve Kültür Trajedimiz*, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, s. 81-82.
- 33 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030-0-018-001-002-123-72-19, 20.09.1950.
- 34 Cemal Kafadar, *Eyüp: Dün/Bugün "Eyüp'te Kılıç Kuşanma Törenleri"*, edit. Tülay Artan, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 50-61.
- 35 Bkz., Adalet Çakır, *Geydim Hırkayı - Safer Efendi'nin Sohbetleri*, Dergah Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2021, s. 125.
- 36 Dinç, a.g.m., s. 119.
- 37 1918 doğumlu Ahmet Arslanlar 1930'lu yıllardan 1984 yılında emekli olana dek Eyüp Camii'nde imam olarak görev yapmıştır. Yusuf Alemdar, Ahmet Arslanlar ile Kişisel Görüşme, 16-17 Temmuz 2013, "Reisül-Kurralık Makamı ve Son Reisül-Kurra Ahmed Efendi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24, 2011, s. 25-40.
- 38 Gökçen Beyinli, *İslam ve Sair Halk*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 130.
- 39 Şener Türkmenoğlu, *Eyüp: Bir Semte Gönül Vermek*, ABC Kitabevi, İstanbul 2005, s. 73.
- 40 *Milliyet*, 2 Eylül 1950, s. 1, 5, *Akşam* 2 Eylül 1950, s. 1; *Yeni Sabah*, 2 Eylül 1950, s. 1.
- 41 *Yeni Sabah*, 14 Ağustos 1950, s. 1, 5.
- 42 *Yeni Sabah*, 15 Ağustos 1950, s. 1, 5, *Yeni Sabah*, 16 Ağustos 1950, s. 1, 5.
- 43 *Yeni Sabah*, 17 Ağustos 1950, s. 1, 3, *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1950, s. 1, 4.
- 44 *Akşam*, 26 Ağustos 1950, s. 1, 2, *Son Posta*, 20 Ağustos 1950, s. 1, 7, *Yeni Sabah*, 26 Ağustos 1950, s. 1, 5. Akseki, Eyüp Sultan Türbesi'nin açılışından birkaç ay sonra Diyanet İşleri Başkanlığının bütçe görüşmeleri sırasında kalp krizi geçirmiş ve 9 Ocak 1951 tarihinde vefat etmiştir. Vefat ettiği gün *Ulus Gazetesi*'nde ise Adnan Menderes'in Diyanet İşleri Başkanlığına büyük miktarda bütçe ayırmasını eleştiren Menderes ve Akseki'nin çizildiği bir karikatür yayınlanmıştır. *Ulus*, 9 Ocak 1951, s. 1.
- 45 İsmail Kara, *Biraz Yakın Biraz Uzak Hurafe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, ss. 106-108.
- 46 Beyinli, a.g.e., s. 129.
- 47 Mart 1950'de CHP'nin desteğiyle "İstanbul'un Fethinin 500 Yılı ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği" kurulmuştur. Bkz., Çağla Derya Tağmat, "Fetih Derneği ve İstanbul'un Fethinin 500. Yılı" *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3/4 (Aralık 2004), ss. 46-60.
- 48 *Yeni Sabah*, 2 Eylül 1950, s. 3, 7.
- 49 Bkz., İsmail Kara, Rabia K. Gündoğdu, *Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, c. 1, ss. 322-323., Ayrıca bkz., c. 2, s. 430-440.
- 50 *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1950, *Yeni Sabah*, 2 Eylül 1950, *Akşam*, 2 Eylül 1950, *Yeni İstanbul*, 2 Eylül 1950, Yaşanan sevincin bir örneği olarak Hakka Doğru Dergisinde "Eba Eyyüb El-Ensari Türbesinin Açılması Münasebetiyle" başlıklı bir şiire yer verilmiştir. Bkz., Mahmut Sertel, *Hakka Doğru Dergisi*, 2 Ekim 1950, yıl 4, c. 9, S. 215, s. 4.